

// Наукові записки. Вип. 166. – Кропивницький: РВВ ІДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – С. 64–68.

2. Ганжа О. В. Концептуалізація поняття «соціальна зрілість» у працях класиків соціологічної думки / О. В. Ганжа // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. Вип. 58. – С. 2531–1645.

3. Комар Т. В. Становлення професійної зрілості фахівця соціономічного профілю / Т. В. Комар. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – 401 с.

4. Кошляк М. А. Категорія «соціальна зрілість» у дискурсі представників наукових шкіл / М. А. Кошляк // Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. – Одеса, 2018. – № 8. – С. 33–36.

5. Радул В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості / В. Радул // Рідна школа. – 2011. № 3. – С. 15–20.

6. L. Savchenko, K. Savchenko, A. Marchenko, R. Pylnik. Innovative technologies of pedagogical diagnostics as a means of improving the quality of future specialists' education E-SdPTCONICIT – Espacios (ISSN07981015-Venezuela-Scopus), декабрь, 445148 Vol. 39 (Number 49) – Year 2018. Page 20 <http://www.revistaespacios.com/a18v39n49/18394920.html>

REFERENCES

1. Galeta, Y. V. (2018). *Do pytannya doslidzhennya sotsial'noyi zrilosti osobystosti v umovakh onovlennya informatsiyanoi kul'tury suspil'stva*. [To the question of the study of social maturity of the individual in terms of updating the information culture of society]. Kropyvnytskyi.

2. Ganzha, O. V. (2013). *Kontseptualizatsiya ponyattya «sotsial'na zrilist'» u pratsyakh klasykiv*

sotsiologichnoyi dumky. [Conceptualization of the concept of «social maturity» in the writings of the classics of sociological thought].

3. Komar, T. V. (2016). *Stanovlennya profesiyanoi zrilosti fakhivtsya sotsionomichnoho profilyu*. [Formation of professional maturity specialist socio-economic profile]. Vinnitsa.

4. Koshlyak, M. A. (2018). *Katehoriya «sotsial'na zrilist'» u dyskursi predstavnykiv naukovykh shkil*. [The category of «social maturity» in the discourse of representatives of scientific schools]. Odesa.

5. Radul, V. (2011). *Sotsial'na zrilist' yak verzhyna akmeologichnoho rozvytku osobystosti*. [Social maturity as the apex of the acmeological development of personality]. Native School.

6. L. Savchenko, K. Savchenko, A. Marchenko, R. Pylnik. (2018). [Innovative technologies of pedagogical diagnostics as a means of improving the quality of future specialists' education. E-SdPTCONICIT].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДУМКО Наталя Вікторівна – викладач Одеського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: підготовка курсантів поліції, соціальна зрілість.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUMKO Natalia Viktorivna – Teacher Odessa State of the University of Internal Affairs.

Circle of scientific interests: police cadet training, social maturity.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2019 р.

УДК 378:373.3]:005.336.2

DOI: 10.36550/2415-7988.2019.182.39

ПРИМА Дмитро Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальної роботи і педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

e-mail: primar@ukr.net

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення провідний стратегічний напрям реформування вітчизняної освіти загалом, і професійної зокрема, лежить у площині вирішення проблем особистісно орієнтованої освіти як каталізатора підготовки вчителя нової формації, здатного і готового втілювати у життя нові освітні настанови, стратегії, конкурентоздатного, з високим рівнем професійного самовизначення, професійної позиції, який володіє системою професійно

значущих ціннісних орієнтацій, мотивацією власної педагогічної діяльності, спроможністю приймати нестандартні рішення у складних педагогічних ситуаціях. Відтак, украї необхідного характеру набуває проблема професійного самовизначення майбутнього вчителя, зокрема початкової школи, що розглядається як основа формування його професійної позиції у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Абульханова-Славська,

Г. Балл, Б. Братусь О. Вітковська, М. Гінзбург, Ю. Завалевський, О. Капустіна, Є. Климов, О. Літовка, Ф. Повшедна, М. Пряжников та ін. засвідчують різноаспектність вивчення проблеми професійного самовизначення в контексті вивчення питань професійної орієнтації учнів (В. Носков), вибору професії (Є. Климов), соціально-професійного становлення особистості (О. Дубасенюк, Е. Зеєр, В. Кушнір, В. Радул та ін.), саморозвитку (О. Анісімов, О. Романовський та ін.), самореалізації (І. Краснощок, Т. Розова), професійної позиції як інтегральної характеристики розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Братусь, О. Гуророва та ін.).

Зауважимо, професійну позицію педагога в сучасному науковому дискурсі презентовано як невід'ємний складник професійної компетентності та професійної культури (С. Вершловський, І. Колесникова, А. Маркова та ін.), професійно-педагогічної спрямованості (К. Ваганова, В. Сластьонін, Н. Кузьміна та ін.), необхідну умову ефективної професійно-педагогічної діяльності (О. Заїр-Бек, С. Кульневич, В. Сластьонін, В. Семиченко та ін.). Однак потребують розкриття змістові аспекти професійного самовизначення як підґрунтя формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

Метою статті є розкриття деяких змістових аспектів професійного самовизначення як підґрунтя формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність осмислення поняття «професійне самовизначення» зумовлена тим, що у науковій літературі немає єдиного трактування цього феномена. Так, в Українському педагогічному словнику «професійне самовизначення» характеризується як «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей із психологічними вимогами професії до спеціаліста» [1, с. 275].

За С. Сальцевою, професійне самовизначення – це «усвідомлене самопізнання образу-Я, самоосвіта у світі професій, самоаналіз для співвіднесення знань про себе і вимог професії у процесі професійних проб; процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність». При цьому, наголошує дослідник, щоб правильно самовизначитися, необхідно: «дізнатися про

себе, свій образ-Я; пізнати світ професій; співвіднести ті та інші знання й здійснити вибір професії, шляхів оволодіння нею, засобів, які допомагають у цьому процесі» [2, с. 40].

Суттєвими у контексті дослідження є позиції П.Шавіра щодо розгляду професійного самовизначення як процесу розвитку особистості та виокремлення при цьому двох основних груп рушійних сил (психологічних передумов) самовизначення:

1) це «особливості особистості, які забезпечують можливість успішного вирішення проблеми вибору професії»;

2) це «потреба в професійному самовизначенні, а також уже наявні у людини навчальні і професійні інтереси і схильності, переконання і настанови, ідеали й уявлення про життєві цінності» [3, с. 92–93].

Зауважимо, що на сьогодні склалося декілька підходів до розкриття сутності досліджуваного феномена: *соціально-педагогічний, диференціально-психологічний, процесуально-результативний*. Зокрема, соціально-педагогічний підхід зумовлений поетапним прийняттям рішення, завдяки яким можливі поєднання власних переваг особистості з потребами суспільства. Формування індивідуального стилю життя і професійної діяльності становить основу диференціально-психологічного підходу. Процесуально-результативний підхід до професійного самовизначення дозволяє розглядати його, з одного боку, як внутрішній процес розвитку особистості, а з іншого – як результат цього розвитку [4].

Деякі автори (М. Дьяченко, Н. Захаров, Л. Кандилович та ін.) як сутнісну характеристику професійного самовизначення виділяють співвіднесеність власних переваг особистості з потребами суспільства. Так, Н. Захаров як провідну діяльність особистості розглядає ціннісно-орієнтувальну, що поєднує поведінку, самосвідомість особистості і замовлення суспільства. М. Дьяченко, Л. Кандилович визначальним принципом професійного самовизначення особистості називають «свободу вибору професії» як оптимальну відповідність між особистісними намірами і суспільними потребами [5].

Як слушно відзначає А. Бобровська, з позицій диференціально-психологічного підходу професійне самовизначення трактується «як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність». При цьому як смислоутворююча складова частина «Я-концепції» професійне самовизначення розмежовується з урахуванням таких ознак, як: усвідомленість процесу і результату вибору, стійкість, суперечливість, широта, ступінь структурності і являє собою «не тільки момент вибору, але й динамічний

професійний процес, характерний для всіх етапів життя людини» [6, с. 18].

Звертаємо увагу на те, що аналіз різних підходів щодо трактування професійного самовизначення дозволив дослідниці виокремити в цій категорії такі аспекти: суб'єктно-особистісний, рефлексивно-оцінювальний, смисловий, ціннісний, ціннісно-смисловий, проєктивний та мотиваційно-цільовий. Ми погоджуємося з А. Бобровською, що в аспекті досліджуваної проблеми визначальним є суб'єктно-особистісний аспект, спрямований на формування в особистості здатності обирати собі професію, орієнтуючись на швидко змінні умови життя. Причому суб'єкт має підготуватися не до одноразового акту вибору, а до перманентного процесу постійного вибору професійно-трудової сфери, надаючи переваги перспективам особистісного розвитку [6].

Вартісними нам видаються дослідження В. Симоненко, М. Ретивих, де професійне самовизначення розглядається крізь призму процесуально-результативного підходу, що дозволяє враховувати психологічні та педагогічні аспекти означеного феномена, як внутрішній процес розвитку особистості і, водночас, як результат свідомого та самостійного вибору професії [7].

Досить часто при аналізі самовизначення особистості говориться і про самоактуалізацію, саморегуляцію та самореалізацію, що тісно пов'язані між собою, але разом із тим мають різне змістовне навантаження. Це, по-перше, підкреслює, що самовизначення пов'язане не лише з актом вибору (спрощене розуміння самовизначення), але й з удосконаленням себе в обраній діяльності; по-друге, зумовлює необхідність внести уточнення щодо трактування означених понять.

Так, в Енциклопедії освіти «самоактуалізація» (лат. *actualis* – дійсний, справжній) трактується як «властивість особистості, яка виявляється в її прагненні до якнайповнішої самореалізації і самовдосконалення, самості, бажанні бути тим, ким вона може бути» [8, с.795], а «саморегуляція» (лат. *regulare* – упорядковувати, налагоджувати) як «здатність індивіда виявляти психічну активність, спрямовану на керування своєю поведінкою, психічними процесами й станами для забезпечення адекватності власних дій та вчинків суб'єктно значущим цілям і принципам, моральним вимогам, велінням обов'язку й сумління» [8, с. 800].

«Самоактуалізація, на думку Є. Вахромова, – це свідомо здійснювана суб'єктом практична діяльність, спрямована на розв'язання наявних проблем своєї життєвої ситуації, наслідком якої є самозміна... й зміна життєвої ситуації» [9, с. 111]. Професійна самоактуалізація передбачає високу суспільну

значущість діяльності індивіда і пов'язана з людською потребою самоактуалізації, коли люди відчують потребу й прагнуть до здійснення всього того, що вони, ймовірно, можуть здійснити... Для людей, які самоактуалізуються, характерне велике бажання приносити користь людству, вони поводять себе більш доброзичливо й дружньо, менш стурбовані власними проблемами [10].

За А. Бандурою, саморегуляція – це одна із важливих характеристик людської особистості, що впливає на поведінку [11]. Саморегуляція особистості, наголошує Р. Пріма, розглядається як процес забезпечення особистісної активності індивіда, яка припускає прояв ініціативності, цілеспрямованості у вчинках, діяльності. Особистість, проявляючи себе у вчинках, у навчанні й праці, через ці прояви і об'єктивні результати вступає у стосунки з людьми, завдяки чому може підтримувати або змінювати в собі певні властивості особистості (саморегулювати), тобто самоактуалізується [12].

Самоактуалізація є основним компонентом професійної зрілості педагога, яка розглядається представниками гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) як базова й головна умова професійної діяльності [12]. Так, А. Маслоу у своїй концепції професійного розвитку в якості провідного поняття виділяє самоактуалізацію – як прагнення людини вдосконалюватися, виражати, проявляти себе в значущій для себе справі [13].

У зарубіжній психолого-педагогічній школі однією з відомих є концепція «професійної зрілості» Д. Сьюпера, де вибір професії розглядається як подія, а сам процес професійного самовизначення (побудови кар'єри) – як вибори, що постійно чергуються. Означена теорія «об'єднує феноменологічні концепти і диференціальну психологію, і розуміється автором як тривалий, цілісний процес розвитку особистості. При цьому принципового значення для науковця мають індивідуальні професійні уподобання і типи кар'єри як способи реалізації індивідом Я – концепції» [14] – відносно цілісного утворення, що поступово змінюється в міру дорослішання людини [15]. За Д. Сьюпером, індивід повинен обирати професію з урахуванням свого образу «Я», інтелекту, спеціальних здібностей, інтересів, цінностей особистості, рис особистості, потреб; відношення до праці, роботи і професії [16].

М. Пряжніков, постійно підкреслюючи нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя, стверджує: «Суттю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене знаходження смислів виконуваної роботи й усієї

життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації»... «це самостійна, усвідомлена і добровільна побудова, коригування і реалізація професійних перспектив, які передбачають вибір професії, отримання професійної освіти і вдосконалення в даній професійній діяльності» [15, с. 17]. Вітчизняний дослідник Ю. Завалевський професійне самовизначення розглядає як «вибір із арсеналу професій, що найбільше відповідає індивідуальним рисам людини» [17, с. 151].

Крізь призму викладеного відзначимо, що в психолого-педагогічній літературі професійне самовизначення здебільшого розглядається з різних позицій і відповідно подається достатньо рельєфне його трактування, а саме: «професійне самовизначення – ступінь самооцінки себе як спеціаліста певної професії; змістова сторона спрямованості особистості, що взаємодіє з визнанням; найважливіший об'єкт формування особистості у процесі професійної орієнтації» [18, с. 387].

Таким чином, резюмуючи викладене, можна стверджувати, що професійне самовизначення – це поняття, яке широко увійшло в науковий обіг. Попри певну різницю у вихідних дефініціях, дослідники проблеми професійного самовизначення, фактично доповнюючи один одного, розглядають цей феномен як складний, багатоаспектний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Поділяючи думки науковців (М. Вечірко, Ф. Повшедна та ін.), ми розглядаємо професійне самовизначення саме на етапі здобуття вищої освіти, оскільки у процесі соціалізації особистості важливе місце займає період навчання у закладі вищої освіти. До того ж у більшості випадків саме студентський вік стає визначальним у житті людини, адже у цей час вона зазнає значних змін у власному розвитку та становленні, відбувається формування світогляду, цілісного Я-образу, самовизначення у життєвих та професійних планах, які пов'язані із педагогічною освітою, формуванням професійної позиції майбутнього вчителя, зокрема початкової школи. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з розкриттям сутнісних характеристик професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Сальцева С. В. Ступени професійного самоопределення / С. В. Сальцева. – Оренбург: НПЛ «Поиск», 1994. – 49 с.

3. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. – М.: Педагогика, 1984. – 95 с.

4. Шереметова Г. П. Состояние проблемы профессионального самоопределения личности в гуманитарной науке / Г. П. Шереметова // Режим доступа: www.eduportal44.ru

5. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1976. – 140 с.

6. Бобровская А. Н. Профессиональное самоопределение старшеклассников в проектной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Н. Бобровская. – Волгоград, 2006. – 24 с.

7. Ретивых М. В. Формирование у старшеклассников готовности к профессиональному самоопределению: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. В. Ретивых. – Брянск, 1997. – 28 с.

8. Енциклопедія освіти [гол.ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

9. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека. Теория самоактуализации: [учеб. пособие] / Е. Е. Вахромов. – М.: Междунар. пед. акад., 2001. – 162 с.

10. Психологическая энциклопедия / [под ред. Р. Корсини, А. А. Ауэрбаха; пер. на русск. яз. А. А. Алексеев]. – М., 2003. 1096 с.

11. Бандура А. Принципы социального научения / А. Бандура // Современная зарубежная социальная психология / под ред. Г. М. Андреевой. – М., 1984, – С. 55–60.

12. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти / Раїса Миколаївна Пріма: дис. док. пед. наук. – Одеса, 2010. – 367 с.

13. Maslow A. H. Motivation and personality / A. H. Maslow. [Second Ed.]. – New York e.a.: Harper&Row, 1970. – 369 p.

14. Михайлов И. В. Проблемы профессиональной зрелости в трудах Д. Е. Сьюпера / И. В. Михайлов // Вопросы психологии, 1985. – № 5. – С. 110–112.

15. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО МОДЭК, 1996. – 256 с.

16. Super D. E. Synthetic: Or is it distillation / D. E. Super // The personnel and guidance journal. 1983. – Vol. 61, № 8. – P. 508–512.

17. Завалевський Ю. І. Педагогічні технології підготовки конкурентоспроможного вчителя: [навч. посіб.] / Ю. І. Завалевський. Чернівці: Букрек, 2011. – 303 с.

18. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / Под ред. В. А. Мищерикова. – Ростов-н/Д: Изд-во «Феникс», 1998. – 544 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv.
2. Saltseva, S. V. (1994). *Stupeni professionalnogo samoopredeleniya*. [The stages of professional self-determination]. Orenburg.

3. Shavir, P. A. (1984). *Psihologiya professionalnogo samoopredeleniya v ranney yunosti*. [Psychology of professional self-determination in early adolescence]. Moskva.

4. Sheremetova, G. P. *Sostoyanie problemy professionalnogo samoopredeleniya lichnosti v gumanitarnoy nauke*. [The state of the problem of professional self-determination of the individual in the humanities].

5. Dyachenko, M. I., Kandyibovich, L. A. (1976). *Psihologicheskie problemy gotovnosti k deyatelnosti*. [Psychological problems of readiness for activity]. Minsk.

6. Bobrovskaya, A. N. (2006). *Professionalnoe samoopredelenie starsheklassnikov v proektnoy deyatelnosti*. [Professional self-determination of high school students in project activity]. Volgograd.

7. Retiviyh, M. V. (1997). *Formirovanie u starsheklassnikov gotovnosti k professionalnomu samoopredeleniyu*. [Formation of high school students' readiness for professional self-determination]. Bryansk.

8. *Encyklopediya osvity* (2008). [Encyclopedia of Education]. Kyiv.

9. Vahromov, E. E. (2001). *Psihologicheskie kontseptsii razvitiya cheloveka. Teoriya samoaktualizatsii*. [Psychological concepts of human development. Self-actualization theory]. Moskva.

10. *Psihologicheskaya entsiklopediya*. (2003). [Psychological Encyclopedia]. Moskva.

11. Bandura, A. (1984). *Printsipyi sotsialnogo naucheniya*. [Principles of social learning]. Moskva.

12. Prima, R. M. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya profesiinoi mobilnosti maibutnoho fakhivtsia pochatkovoї osvity*. [Theoretical and methodological bases of formation of professional mobility of the future specialist of elementary education]. Odesa.

13. Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. [Motivation and personality]. New York.

14. Mihaylov, I. V. (1985). *Problemy professionalnoy zrelosti v trudah D. E. Syupera*. [Problems of professional maturity in the works of D. E. Siper].

15. Pryazhnikov, N. S. (1996). *Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie*. [Professional and personal self-determination]. Moskva.

16. Super, D. E. (1983). *Synthetic: Or is it distillation*. [The personnel and guidance journal].

17. Zavalevskiy, Yu. I. (2011). *Pedahohichni tekhnologii pidhotovky konkurentospromozhnoho vchytelia*. [Pedagogical technologies of preparation of competitive teacher]. Chernivtsi.

18. *Psihologo-pedagogicheskiy slovar dlya uchiteley i rukovoditeley obscheobrazovatelnykh uchrezhdeniy*. (1998). [Psychological-pedagogical dictionary for teachers and heads of general education institutions]. Rostov-n/D.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРИМА Дмитро Анатолійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PRIMA DMITRO ANATOLIYOVYCH – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer in the Department of Social Work and Pedagogy of the Higher School, Lesya Ukrainka Eastern European National University.

Circle of scientific interests: formation of the professional position of the future elementary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2019 р.

УДК 37.377.330

DOI: 10.36550/2415-7988.2019.182.40

ГАРГАУН Наталія Миколаївна –

викладач іноземної мови

Вінницького коледжу Національного університету харчових технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8480-2566>

e-mail: nuggargaun@gmail.com

РОЛЬ І МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Надзвичайно важливе місце в системі формування економічної культури займає професійна підготовка. На сучасному етапі розвитку країни, в умовах виклику, що постав перед нею після підписання угоди про асоціативне членство в Євросоюзі, перед професійною освітою постають принципово нові завдання. Це підготовка до ефективної професійної діяльності в умовах різкого скорочення державного сектору економіки, збільшення

сектору приватного капіталу, це подальший розвиток ринкових відносин в умовах все більш жорсткої конкуренції.

Формування економічних знань майбутніх спеціалістів реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. Пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої